

Здіорук. – К. : НІСД. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/Table/3006006/ConceptSID.ppt. 23.01.2008 р.

4. Бойко Л.І. Кластери як одна із ефективних форм співробітництва / Л.І. Бойко, С.В. Кудря. – Економічний простір. – 2009. – № 22/1.

5. Будущее экономики – в кластерных формированиях // Деловой вестник. – 2008. – № 6.

6. Bell, M. and Albu, M. Knowledge Systems and Technological Dynamism in Industrial Clusters in Developing Countries, World Development, 27/9 (1999).

Надійшла 16.02.2011

УДК 658.152

В. М. ХОБТА, М. В. ПОЛУЯНОВА

Донецький національний технічний університет

МОТИВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТАРИФІВ НА ПОСЛУГИ ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ

Розглянуті і узагальнені особливості впливу мотиваційних аспектів основних суб'єктів у галузі централізованого теплопостачання на політику формування тарифу. Запропоновані рекомендації щодо усунення основних недоліків в законодавчій і нормативній сферах житлово-комунального господарства України.

The considered and generalized features of influence of motivational aspects of basic subjects are in industry of centralized heat supply on the policy of forming of tariff. The offered recommendations are on the removal of basic defects in the legislative and normative sphere of housing and communal services of Ukraine.

Ключові слова: тарифна політика, мотиваційна політика, централізоване теплопостачання.

Вступ

Основними складовими характеристики діяльності підприємств житлово-комунального господарства (ЖКГ) на сучасному етапі є збитковість, зношеність основних засобів, значні дебіторська і кредиторська заборгованості, недостатність оборотних коштів, непривабливість для зовнішніх інвесторів. Як наслідок цього істотне відставання галузі в темпах проведення ринкових реформ, неможливість забезпечити задовільну якість послуг, що надаються. Відсутність фінансових ресурсів навіть для простого відтворення основних фондів призводить до численних аварій, які відбуваються все частіше, а їх наслідки стають все серйозніше. Українське житлово-комунальне господарство значно деградувало упродовж останніх п'ятнадцяти років [1], що вимагає ретельного опрацювання основних аспектів з його реформування.

Ключовою складовою ефективною діяльності підприємств житлово-комунального господарства є збалансована тарифна політика, здатна задовольнити інтереси усіх суб'єктів відношень на цьому ринку. Проте самі відношення вивчені недостатньо. У зв'язку з цим, вивчення механізму функціонування підприємств ЖКГ з точки зору взаємозв'язку і взаємозалежності інтересів учасників процесу набирає свою актуальність. Для цього необхідною умовою виступає виділення інтересів цих суб'єктів, а також вивчення регулювання їх мотиваційної політики.

Загальними положеннями політики управління мотиваційними процесами на підприємстві, питаннями мотивації займалися такі автори, як Мескон М.Х. [2], Венделін А.Г. [3], Кондрат'єв О. В. [4].

Вивченням питань, враховуючих специфіку діяльності підприємств ЖКГ, питаннями тарифної політики цієї галузі займалися Полуянов В.П. [5], Інякін В.М. [6], Кравцова Л.В. [7] та інші.

В той же час, недостатньо проробленим залишається механізм впливу мотивації суб'єктів ринку послуг централізованого теплопостачання на результати діяльності підприємств галузі.

Постановка завдання

Метою роботи є обґрунтування пропозицій з мотивації суб'єктів ринку послуг централізованого теплопостачання для узгодження їх інтересів через тарифну політику.

Результати дослідження

Розвиток ринку житлово-комунальних послуг потребує поглиблених наукових досліджень з розробкою ефективного механізму погодження економічних інтересів усіх учасників процесу, яким повинен стати механізм мотивації впровадження об'єктивно обґрунтованих тарифів на послуги, зокрема теплопостачання.

Вивчення понять потреби, мотиву, стимулу, інтересів дозволило визначити мотивацію як сукупність потреб, що визначають мотиви поведінки усіх учасників процесу, які спонукають до діяльності із задоволення їх інтересів. При цьому мотивація як функція управління виступає не лише як інструмент узгодження інтересів, але і виконує роль регулюючого механізму [7].

Для того, щоб чіткіше представити роль мотиваційних процесів в житлово-комунальному господарстві, необхідно визначити суб'єкти відношень галузі, їх інтереси, а також взаємозв'язок і взаємозалежність цих інтересів. Аналіз діяльності ЖКГ показав, що суб'єктами процесу формування тарифів

на послуги теплопостачання виступають держава, органи місцевого самоврядування, підприємства-виробники послуг ЖКГ та споживачі-населення, бюджетні організації і промислові підприємства [7]. Системи інтересів і їх поєднання можуть мати різні варіанти. Ці інтереси не достатньо погоджені між собою і часто суперечливі.

Головним органом виконавчої влади у галузі житлово-комунального господарства до недавнього часу було Міністерство ЖКГ. Згідно з указом Президента України № 1085/2010 від 9.10.2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» створено Міністерство регіонального розвитку, будівництва і житлово-комунального господарства України шляхом реорганізації Міністерства регіонального розвитку і будівництва України, Міністерства з питань житлово-комунального господарства України. Така реорганізація міністерства повинна сприяти прискоренню процесів реформування в країні. Згаданим указом відведено два місяці на підготовку відповідних документів, що розмежовують повноваження знову створених міністерств. Логічно, що за базу будуть взяті існуючі функції.

Так, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 №717 «Про затвердження положення про Міністерство з питань житлово-комунального господарства України» основні функції цього органу полягають в наступному: розробляти і затверджувати державні стандарти, норми і правила; визначати порядок формування цін і тарифів на житлово-комунальні послуги; визначати заходи щодо підвищення ефективності діяльності надання послуг у сфері житлово-комунального господарства; видавати ліцензії на надання комунальних послуг та інше.

Другим суб'єктом стосунків галузі житлово-комунального господарства виступають органи місцевого самоврядування. Вони, згідно із законом України «Про місцеве самоврядування» мають право: встановлювати тарифи на оплату житлово-комунальних послуг; розглядати проекти планів підприємств, організацій комунальної власності, вносити до них поправки та зміни; здійснювати контроль за використанням прибутку підприємств галузі та інше.

16 липня 2010 року Президентом України був підписаний закон «Про національну комісію з регулювання ринку комунальних послуг», згідно з яким вводиться новий додатковий орган – НКРРКП, який регулюватиме тарифи на послуги теплопостачання, водопостачання і водовідведення з січня 2011 року.

Як на державному, так і на регіональному рівні інтереси учасників процесу можна визначити як соціально-економічні. Органи виконавчої влади, як суб'єкти процесу, зацікавлені в економічному розвитку підприємств регіону, і підприємств галузі. Їх відношення двояке, з одного боку, в їх інтересах – підвищення тарифів на послуги ЖКГ, оскільки це ключове питання ефективності підприємств галузі. Але з іншого – поліпшення умов життя населення, підвищенні рівня плати за надані послуги, і в цьому ракурсі їх інтерес прямо протилежний – обмеження росту тарифів.

Третьою стороною процесу формування тарифів на послуги теплопостачання, окрім держави і органів місцевої влади, виступають самі виробники послуг, тобто підприємства. Інтереси цієї категорії суб'єктів формуються на основі економічних потреб. Під економічними потребами, зазвичай, розуміють внутрішні мотиви, які спонукають до економічної діяльності. Так, метою діяльності підприємств ЖКГ є отримання прибутку, в зв'язку, з чим їх інтерес полягає в підвищенні вартості оплати комунальних послуг споживачами, або зниженні витрат виробництва при збільшенні об'ємів послуг, що надаються; підвищенням продуктивності праці; модернізацією виробництва та ін.

Традиційно, в кожному обласному центрі України існують об'єднання комунальних підприємств, які включають підприємства міст, сіл, селищ. У сфері теплоенергетики, ці обласні підприємства носять назву «теплокомуненерго», і підзвітні відповідним обласним радам. Інші міста, які не включені в ці об'єднання мають власні організації, які підкоряються своїм міським радам з усіх питань, включаючи затвердження тарифів на послуги теплопостачання. Окрім цього, існують самостійні підприємства житлово-комунального господарства, які за організаційно-правовою формою відрізняються від вищезазначених суб'єктів господарювання.

Головним суб'єктом відношень в процесі формування тарифів на послуги централізованого опалювання виступають споживачі. Споживачі житлово-комунальних послуг формують попит, який повинен забезпечити їм нормальні санітарно-гігієнічні і безпечні умови життя. Мотивообразуючими чинниками, що чинять вплив на величину попиту на житлово-комунальні послуги, в першу чергу, являються соціальні (життєві) потреби людини. При цьому особлива роль, відповідно, відводиться цінам [7]. Проте ціни на послуги, на відміну від інших галузей, передусім впливають не на рівень попиту, а на рівень оплати. Слід зазначити той факт, що сьогодні на ринку житлово-комунальних послуг виникла ситуація, коли у споживачів послуг немає важелів ефективних форм дії на органи влади або підприємства, здатних захистити їх законні інтереси [7].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України №955 «Про затвердження Порядку формування тарифів на виробництво, транспортування, постачання теплової енергії і послуги з централізованого опалювання і постачання гарячої води» від 10.07.2006 року, споживачів послуг житлово-комунального господарства об'єднують в три категорії: населення, бюджетні організації, комерційні споживачі. Таке ділення пов'язане передусім з різною ціновою політикою відносно кожної категорії споживачів. Крім того, для них характерні різні показники еластичності попиту.

Істотне значення має взаємодія постачальників послуг з ринковим середовищем, оскільки підприємства ринкової сфери також виступають суб'єктом відношень ЖКГ.

Представлене трактування взаємозв'язку інтересів суб'єктів відношень в області централізованого тепlopостачання зображене на рис. 1.

Відправною точкою узгодження мотиваційної політики є формування тарифів на послуги централізованого опалювання, оскільки ця категорія стосується інтересів усіх учасників процесу. Основними проблемами підприємств цієї галузі автори виділяють: високий рівень витрат на виробництво, високий рівень тарифів при низькій платоспроможності населення, недостатність інвестиційних ресурсів та ін. [6]. Безумовно, рішення вказаних проблем, лежить передусім в площині зниження витрат. Проте, підприємства опалювання не зацікавлені в зниженні витрат на виконувани ними роботи і послуги, оскільки між ними немає конкуренції [7]. У зв'язку з цим актуальним є вивчення питання формування тарифу на надання послуг з централізованого опалювання.

Існують законодавчо затверджені основні складові формування тарифу: витрати, пов'язані з операційною діяльністю, фінансові витрати, пов'язані з основною діяльністю і прибуток. Але при цьому, формування окремих елементів має свою специфіку. Так, при розрахунку тарифів на надання послуг з централізованого опалювання, собівартість виробництва, транспортування і постачання теплової енергії враховує об'єм реалізованої теплової енергії. Це означає, що усі втрати фінансуються за рахунок споживача. Як відомо, стан мереж на сьогодні такий, що втрати досягають 60 %, і усе це оплачується споживачем.

Ще однією важливою особливістю формування тарифу на послуги тепlopостачання є те, що існують різні види діяльності (виробництво, транспортування і споживання теплової енергії). Але при цьому в українському законодавстві розрахунок тарифу вказується тільки для одного виду робіт. Необхідно законодавчо відділяти розрахунок тарифу на окремі види діяльності, враховуючи їх специфіку.

Чітко не розроблені нормативи і стандарти. У цьому підході точно невідомо, скільки енергії поступає в мережі, скільки доходить до споживача, скільки продається.

Важливою особливістю є відсутність інвестиційної складової.

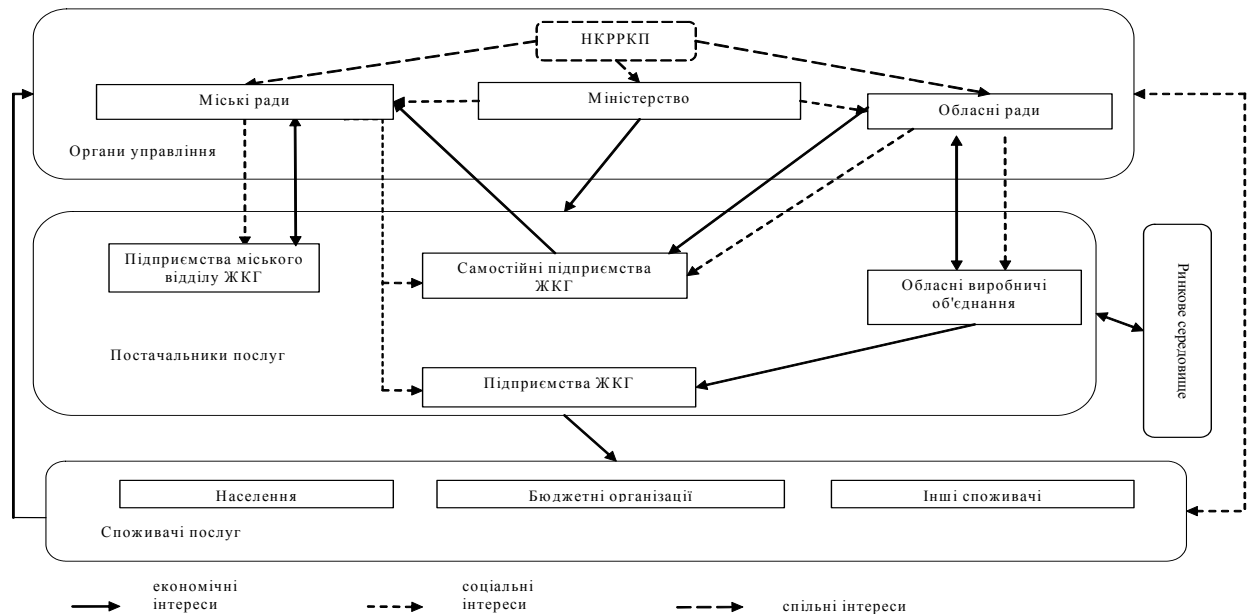

Рис. 1. Взаємозв'язок інтересів суб'єктів відношень ЖКГ

Вивчення основних складових тарифу дозволило дійти висновку, що для глибшого розуміння необхідно побудувати поетапну схему процесу формування і затвердження тарифу (рис. 2).

На першому етапі затвердження тарифу, згідно чинних нормативних і законодавчих актів, робиться ініціація перерахунку тарифу на теплову енергію. На практиці у більшості випадків така дозвільна ініціатива зазвичай виходить від обласних управлінь житлово-комунального господарства і стосується вона усіх підприємств області. Крім того, цілий ряд авторів у своїх публікаціях висловлює думку про те, що доцільно надати підприємству право самостійно змінити тариф в певних випадках згідно з заздалегідь затвердженою структурі тарифу [8].

У законодавстві України передбачена процедура зміни тарифу на виробництво теплової енергії, проте вона призначена тільки для коригування тарифу на ту теплову енергію, яка виробляється в одному технологічному циклі з виробництвом електричної енергії (на когенераційних установках). Згідно з постановою Національної комісії регулювання електроенергетики № 989 від 12.10.2005 «Про затвердження процедури переглядання та затвердження тарифів для ліцензіатів з виробництва електричної та теплової

енергії» рішення з приводу перегляду тарифів на виробництво теплової енергії приймається на відкритих засіданнях НКРЕ після надання заявником заяви і перевірки відповідною службою НКРЕ фінансово-господарської діяльності підприємства-заявника. Рішення на перегляд тарифів приймається протягом 10 днів після подачі ліцензіатом заяви.

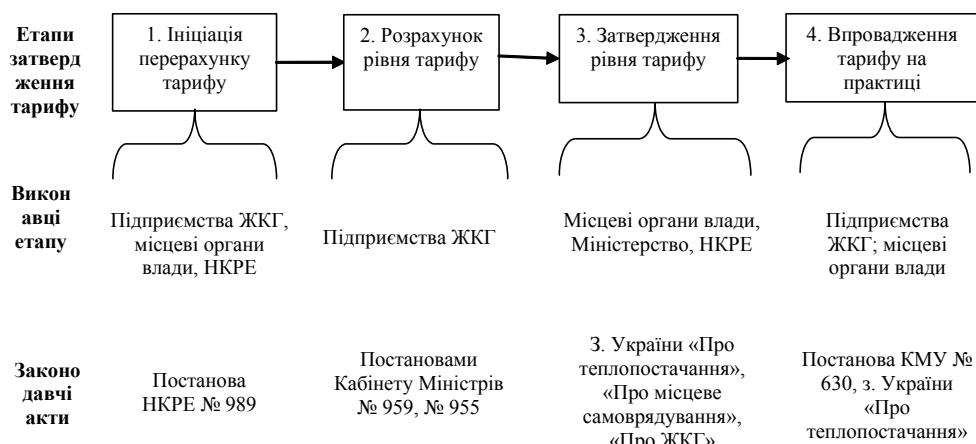

Рис. 2. Поетапна схема розробки і затвердження тарифу

В усіх інших випадках не обумовлені умови, при яких проводиться перерахунок тарифу, кому надано право ініціації і так далі. Звідси витікає висновок про те, що недоліком в ініціації перерахунку тарифу є відсутність чітко прописаної в законодавстві процедури перерахунку на інші складові тарифу про вироблення теплової енергії на когенераційних установках, а саме – транспортування і розподіл теплової енергії.

Те ж стосується і процедури вироблення теплової енергії власними силами підприємства, тобто теплогенеруючими установками. Наприклад, у своїй діяльності підприємство ОКП «Донецьктеплокомуненерго» використовує теплову енергію власного виробництва, яка виробляється на теплогенеруючих установках, а також покупне тепло, що виробляється на когенераційних агрегатах. Наприклад, в 2009 з усієї реалізованої підприємством теплової енергії 96,4 % складала енергія, вироблена власними силами.

Другим етапом є безпосередній розрахунок рівня тарифу. Порядок виконання цього етапу регламентований постановами Кабінету Міністрів № 959, № 955, (рис. 2). Складові тарифу на теплову енергію включають планову собівартість реалізованих послуг, адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні витрати, фінансові витрати, пов'язані з основною діяльністю, а також прибуток підприємства. Відповідальним виконавцем цього етапу є підприємства теплопостачання, тобто постачальники послуг. Цей етап полягає у вивченні основних складових тарифу на теплопостачання, їх специфіки, про що говорилося раніше.

Третій етап передбачає затвердження рівня тарифу. Після розрахунку на підприємствах, згідно із законами України «Про теплопостачання» і «Про місцеве самоврядування», документи по обґрунтуванню рівня тарифу поступають на розгляд місцевих органів влади. Селищні, сільські, міські і обласні ради роблять затвердження (відхилення) рівня тарифу. Дослідники з цієї тематики стверджують, що питанням обліку, аналізу і контролю роботи підприємств ЖКГ потрібна систематична пильна увага, для чого потрібний спеціальний орган в системі державного управління, який виконував би цю роботу [6]. Відсутність такого органу є істотним недоліком цього етапу. Пункт 12.1.4 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» вказує, що місцева влада повинна відшкодовувати постачальникам житлово-комунальних послуг різницю між витратами і рівнем тарифу. Це може призвести до підвищення тарифу до рівня, пропонованим підприємствами ЖКГ, що може бути непосильним для частини споживачів послуг (населення).

Згідно із Законом України «Про національну комісію регулювання ринку комунальних послуг України» і постанови Кабінету Міністрів України № 760 «Деякі питання державного регулювання ринку комунальних послуг» встановлення тарифів покладається на Національну комісію регулювання електроенергетики. На практиці, зокрема на підприємстві «Донецьктеплокомуненерго», виходить, що цей орган встановлює тариф у сфері теплоенергетики тільки за 1 Гкал теплової енергії (тобто тільки на виробництво теплової енергії), а тариф на послуги для кінцевого споживача транспортування і споживання Комісією не встановлюється. Після чого підприємство вимушене направляти затвердження тарифу на теплопостачання для кінцевого споживача в органи місцевого самоврядування.

Четвертим етапом є впровадження цього тарифу на практиці. На цьому етапі виконується технічна робота по інформуванні споживачів і в необхідних випадках – переукладення раніше підписаних договорів. Відповідальність за виконання цього етапу покладається на постачальників послуг, тобто на підприємства

централізованого теплопостачання. Фактичний рівень оплати житлово-комунальних послуг залежить від об'ємів і якості постачання відповідних послуг (залежно від чинного законодавства населення повинне оплачувати вартість житлово-комунальних послуг відповідно до їх об'єму і якості) і ще певного числа чинників [5].

Законодавчими підставами цього етапу є закон України «Про теплопостачання», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення та типового договору про надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення» від 25.07.2005 № 630.

Розглянуті законодавчі умови формування тарифів (рис. 2) і створений на їх основі взаємозв'язок інтересів суб'єктів відношень (рис. 1) на ринку житлово-комунальних послуг вказують на певні недоліки, прийнятої в Україні системи тарифоутворення на ринку послуг централізованого теплопостачання:

По-перше, у споживачів як суб'єктів відношень, що вивчаються, відсутні стимули до економії кількості спожитих послуг. Це пов'язано з тим, що у сфері теплопостачання технічно не вирішені питання регулювання кількості споживаної теплової енергії залежно від запитів кожного окремого користувача.

По-друге, відзначається слабка економічна мотивація у виробників послуг. Схема формування тарифів за системою «витрати+», не стимулює виробників до зниження виробничих витрат. Відсутність інвестиційної складової у формуванні тарифів не дозволяє накопити досить ресурсів для оновлення основних засобів, що призводить до істотних втрат тепла із-за численних аварій. Розроблені нормативи носять уривчастий, несистемний характер.

По-третє, органи державного управління не несуть відповідальність за економічні результати діяльності постачальника послуг у зв'язку з рішеннями, що приймаються, по формуванню рівня тарифів. Крім того, при ухваленні подібних рішень часто переважають політичні інтереси над економічною доцільністю.

Розгляд інтересів суб'єктів стосунків усіх учасників процесу за поданням послуг централізованого теплопостачання, а також схеми формування і затвердження тарифу, дозволило зобразити каузальну (причинно-наслідкову) модель впливу мотиваційних аспектів суб'єктів стосунків у формуванні тарифної політики галузі житлово-комунального господарства (рис. 3).

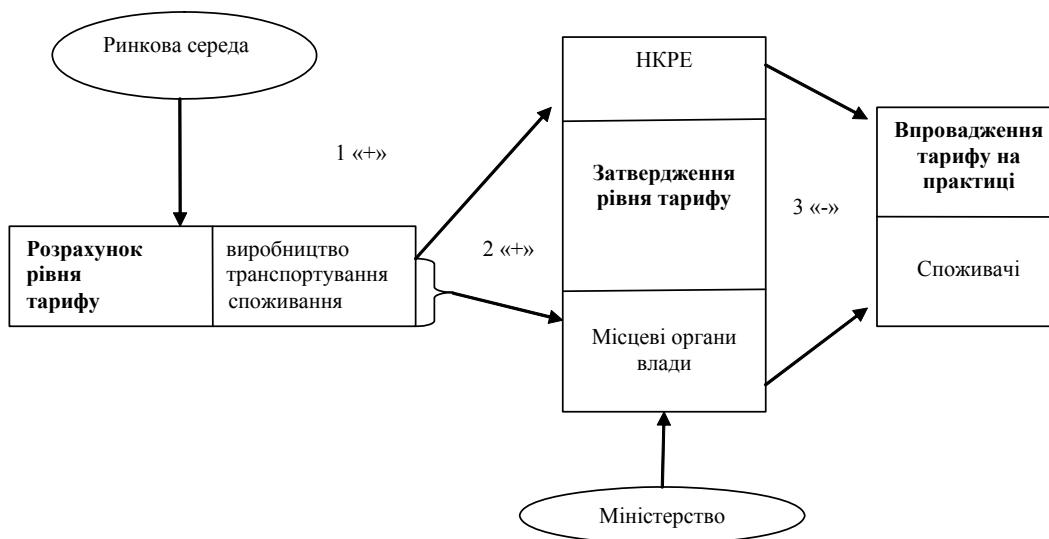

Рис. 3. Схема впливу мотиваційного аспекту на тарифну політику в централізованому теплопостачанні

Як видно з представленої схеми, для механізму формування тарифів істотне значення має ринкове середовище, в якому здійснюється діяльність, оскільки від рівня цін на ресурси, які використовуються в структурі тарифів залежать і витрати підприємств ЖКГ. На практиці, не дивлячись на відсутність чітких вказівок в нормативній базі, рівень тарифів розраховується підприємствами за окремими складовими: виробництво теплової енергії, транспортування і споживання теплової енергії. Тариф на виробництво теплової енергії далі йде на затвердження в Національну Комісію з регулювання електроенергетики. Тариф на транспортування і споживання теплової енергії затверджується в органах місцевої влади. При цьому Нормативи рівня тарифів затверджує Міністерство, і місцеві органи влади користуються цими нормативами. Після затвердження рівня тарифів, тариф впроваджується на практиці і доводиться до споживачів.

Причинно-наслідковий взаємозв'язок інтересів суб'єктів стосунків і тарифної політики проявляється в наступному: при підвищенні витрат, що входять до складу тарифу, наприклад ціни на енергоносії, підприємства зацікавлені в підвищенні рівня тарифу, що позначається на схемі 1 «+». Далі, органи місцевої влади зацікавлені у високому рівні тарифів, що пов'язано з тим, що різницю в ціні вони повинні

компенсувати згідно із законодавством. Ці інтереси позначені на схемі як 2 «+». Інтереси споживачів (3 «-») полягають в пониженні рівня тарифу. Отже, ця схема наочно показує ряд недоліків, суть яких представлена в наступних аспектах:

- розподіл тарифу на складові і затвердження різних складових в різних державних установах;
- відсутність законодавчих затверджень часових рамок твердження і формування тарифу, а також часових рамок по внесенню змін до тарифу. На практиці виходить внесення змін тарифу досить затягнута процедура, яка триває від 3-4 місяців і пов'язані з незацікавленістю місцевої влади в підвищенні рівня тарифу;
- неузгодженість, а точніше протиріччя інтересів серед виробників і споживачів послуг з формування і затвердження тарифу;
- досить складна для підприємства процедура затвердження тарифу, яка повинна вирішуватися спрощенням документообігу, або затвердження тарифів на попередньому рівні;
- органи державного управління не несуть відповідальність за економічні результати діяльності постачальника послуг у зв'язку з рішеннями, що приймаються, з формування рівня тарифів. Крім того, при ухваленні подібних рішень часто переважають політичні інтереси над економічною доцільністю.

Висновки

Таким чином, вивчення впливу мотиваційних аспектів на політику формування тарифу у галузі централізованого теплопостачання дозволяє визначити ряд рекомендацій:

- визначення в законодавчих актах процедури спрощення документообігу у формуванні і затвердженні тарифу, затвердження тарифу на виробництво, транспортування і споживання одним державним органом; надання підприємствам права самостійного коригування тарифу в певних випадках;
- законодавче визначення часових меж процедури зміни тарифу;
- закріплення підвищення відповідальності за затвердження органами місцевого управління рішень щодо формування рівня тарифу.

Усунення вказаних недоліків посилює мотиваційні аспекти в узгодженні тарифів між суб'єктами ринку централізованого теплопостачання. Ці пропозиції вимагають ретельної розробки механізму їх реалізації з наступним коригуванням законодавчої і нормативної бази. Реформи в житлово-комунальному господарстві не досягнуть необхідної динаміки без вирішень цих ключових на сьогоднішній момент питань.

Література

1. Амортизація і відтворення основних фондів житлово-комунальних підприємств : монографія / [П.Т. Бубенко, В.І. Тітяєв, О.В. Димченко, О.М. Таряник и др.]; за заг. ред. Бубенка П.Т. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 257 с.
2. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; [пер. с англ.]. – М. : «Дело», 1992. – 702 с.
3. Венделин А.Г. Подготовка и принятие управленческого решения / Венделин А.Г. – М. : Экономика, 1977. – 150 с.
4. Кондратьев О. В. Мотивация персонала. Нет мотива – нет работы / О. В. Кондратьев, М.В. Снежинская, Ю.Е. Мелихов. – М. : Издательство «Альфа-Пресс», 2005. – 216 с.
5. Полуянов В. П. Комплексна характеристика методів ціноутворення на житлово-комунальні послуги / В.П. Полуянов, А.Ю. Савенко // Схід. – 2009. – № 9. – С. 40–47.
6. Инякин В.Н. Обеспечение стабильного функционирования жилищно-коммунального хозяйства / В.Н. Инякин // Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия: экономическая. – 2006. – Выпуск 30(114). – С. 132–139.
7. Кравцова Л. В. Економічний механізм мотивації впровадження енергозберігаючих технологій у житлово-комунальне господарство : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.10.01 «розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Любов Вікторівна Кравцова. – Донецьк : Донецький університет економіки та права, 2006. – 163 с.
8. Куликов С.Г. Совершенствование тарифной политики в централизованном теплоснабжении / С.Г. Куликов // Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины : сб. науч. тр. : Вып. 1, ч. 2. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2008. – С. 297–320.

Надійшла 16.02.2011